

Wprowadzenie

Motywy przewodnim prezentowanego kolejnego tomu „Studiów Politologicznych” jest ukazanie miejsca i roli służb specjalnych w państwach powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego. W życiu społecznym i politycznym ZSRR służby specjalne odgrywały rolę szczególną, typową dla państw o systemie totalitarnym. W doktrynie służby specjalne stanowią ważny element systemu bezpieczeństwa państwa. Ich zadaniem jest rozpoznawanie i przeciwdziałanie zjawiskom zewnętrznym oraz wewnętrznym, które zagrażają interesom kraju. Rola służb sprowadzona jest do uzyskiwania w sposób tajny oraz analizowania, przetwarzania i przekazywania właściwym organom władzy informacji, które mogą mieć istotne znaczenie dla prowadzonej przez państwo polityki bezpieczeństwa we wszystkich wymiarach, jak również na wyprzedzającym informowaniu o potencjalnych i istniejących zagrożeniach dla kraju. W systemach demokratycznych służby podlegają kontroli czynników politycznych. Nie stanowią autonomicznego obszaru nie poddanego kontroli ze strony społeczeństwa. Ich zadania ściśle wynikają z potrzeb państwa i prowadzonej przez to państwo polityki. W żadnym stopniu służby wywiadu i kontrwywiadu nie mogą ingerować w świat polityki. W systemie państw demokratycznych istnieje również groźba wymknięcia się służb specjalnych spod kontroli czynników politycznych. Zjawisko to nie ma jednak charakteru systemowego, może tylko stanowić wyjątek potwierdzający regułę, jaką jest podporządkowanie służb cywilnej kontroli ze strony konstytucyjnych organów władzy oraz opinii publicznej.

Inaczej wyglądała sytuacja służb specjalnych w Związku Radzieckim. Odminną rolę odgrywają one obecnie w Federacji Rosyjskiej oraz w większości krajów powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego, będących w orbicie oddziaływania polityki moskiewskiej. W przeszłości w ZSRR służby specjalne stanowiły, obok partii komunistycznej, nomenklaturowej biurokracji państwowej i wojska, podstawowy czynnik ustrojowy sprawowania władzy. Były gwarantem funkcjonowania totalitarnego systemu rządów opartego na dominacji jednej partii komunistycznej i jednej ideologii. Nie broniły państwa. Broniły władzy komunistycznej. Wypełniały rolę ideologiczną i polityczną przypisywaną policji politycznej. Przy ich

pomocy władza sprawowała terrorystyczną kontrolę nad społeczeństwem. Stanowiły „pierwszą linię obrony Związku Sowieckiego”¹. Z takim też dziedzictwem i bagażem służby dawnego ZSRR wstąpiły w przestrzeń poradziecką. Ich hipotekę obciąża dodatkowo odpowiedzialność za zbrodnie popełnione w okresie ZSRR na milionach obywateli Związku Radzieckiego i na tych wszystkich innych, których władza radziecka uznała za wrogów. Z tego ponurego dziedzictwa służby poradzieckie nie rozliczyły się do tej pory. Wręcz przeciwnie, stanowi ono ważną część ich dzisiejszej tożsamości oficjalnie uznawanej i gloryfikowanej.

W prezentowanej publikacji problematykę dziedzictwa współczesnych służb specjalnych Federacji Rosyjskiej podejmuje szkic Zbigniewa Siemiątkowskiego *Dziedzictwo służb specjalnych Federacji Rosyjskiej. Od ochrony carskiej do Federalnej Służby Bezpieczeństwa*. Tekst ten pełni funkcję historycznego wprowadzenia do dalszych analiz dotyczących służb specjalnych w państwach poradzieckich. Z tekstem tym koresponduje artykuł Maliny Kaszuby *Carsko – sowiecka mitologia rosyjskich służb specjalnych*. We współczesnej Rosji głównym następcą radzieckiego kompleksu bezpieczeństwa jest Federalna Służba Bezpieczeństwa, która jest jednym z najważniejszych elementów rosyjskiego systemu politycznego oddziaływującą na niemal wszystkie dziedziny życia społecznego i gospodarczego Rosji. Jej rola i znaczenie wzrosła wraz z objęciem urzędu Prezydenta Federacji Rosyjskiej przez Władimira Putina, w przeszłości oficera wywiadu KGB, a w Rosji Borysa Jelcyna, szefa FSB. Tej służbie i roli, jaką odgrywa ona w życiu Federacji Rosyjskiej, poświęcone zostały dwa szkice, Katarzyny Jurewicz – Bakun *Służby specjalne w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej* oraz Mirosława Minkiny i Leszka Pawlikowicza *Ewolucja strukturalno – kadrowa aparatu centralnego pionu ogólnego kontrwywiadu krajowego Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2016*.

Oddzielną część tomu stanowią studia poświęcone służbom specjalnym państw byłych republik radzieckich. Co wymaga podkreślenia, ze względu na preferencje metodologiczne, autorzy koncentrują się w nich głównie na instytucjonalnym i strukturalnym aspekcie zagadnienia. Jedynie w niektórych z analiz bardziej podkreśla się praktyczne aspekty działalności służb specjalnych. Białorusi poświęcone zostały trzy szkice. Pierwszy autorstwa Jacka Zaleśnego przedstawia szeroką panoramę systemu bezpieczeństwa Republiki Białoruskiej (*Służby specjalne w systemie politycznym Białorusi*), w drugim, ten sam autor dokonuje analizy prawnej

¹ Ch. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina. KGB w Europie i na Zachodzie*, Warszawa 2001, s. 953.

działalności operacyjno – rozpoznawczej w Republice Białoruś. Jacek Wojnicki w swoim artykule skupił się z kolei na scharakteryzowaniu miejsca KGB w systemie politycznym Białorusi. Krzysztof Fedorowicz zajął się służbami specjalnymi Armenii (*Służby specjalne w systemie politycznym Armenii*), Andrzej Pogłódek i Krystian Nowak Kirgistanu (*Służby specjalne w systemie politycznym Kirgistanu*), Artur Olechno Ukrainy (*Służby specjalne w systemie politycznym Ukrainy*) i Andrzej Pogłódek Uzbekistanu (*Służby specjalne w systemie politycznym Uzbekistanu*).

Odrębną część prezentowanej publikacji tworzą szkice traktujące o praktycznych aspektach funkcjonowania służb specjalnych Rosji, Ukrainy i Litwy. Agnieszka Bień – Kacała i Tomasz Kacała skupili się na *psychologiczno – dezinformacyjnej działalności rosyjskich służb specjalnych*, która w wykonaniu FSB oraz Służby Wywiadu Rosji stanowi kontynuację działalności osławionego pionu A Głównego Zarządu Wywiadowczego KGB. Tomasz Aleksandrowicz zajął się z kolei w artykule *Wywiad jako narzędzie w koncepcji nowych wojen – casus konfliktu ukraińskiego* wykorzystaniem nowych narzędzi wywiadowczych w konfliktach zbrojnych. Aleksandra Zięba dokonała zaś w swoim szkicu analizy porównawczej funkcjonowania dwóch systemów antyterrorystycznych państw o podobnej tradycji a należących dziś do odrębnych światów. Litwy członka NATO i UE oraz Federacji Rosyjskiej.

Oddany do rąk czytelników tom „Studiów Politologicznych” jest wyrazem aktywności naukowej przedstawicieli różnych środowisk badawczych i szkół naukowych. Ich wspólnym celem była próba odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu radziecka przeszłość rzuca na obecną pozycję ustrojową poradzieckich służb specjalnych państw powstałych po rozpadzie ZSRR. Dla badacza, ale nie tylko, ważna też jest odpowiedź na pytanie, jak daleko im do standardów stawianych służbom demokratycznego świata.

Zbigniew Siemiątkowski, Jacek Zaleśny